

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертация за придобиване на образователна и научна степен
„доктор“**

на тема:

РУСКОТО РАЗУЗНАВАНЕ И ИНФОРМАЦИОННИТЕ МРЕЖИ НА РУСИЯ НА БАЛКАНИТЕ, 1856-1878 Г.

Автор:

Михаил Ивайлов Симов

Научен ръководител:

доц. дин Иван Първев

София – 2017

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на разширено заседание на катедра „История на Византия и балканските народи“ при ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“, проведено на 10. 01. 2017 г. (Протокол № .....

Трудът включва: основен текст и приложения.

Текстовият раздел е съставен от шест части: увод, изложение (пет глави), заключение, списък с използваната литература и приложения – общо 259 стр.

Приложенията включват: 7 карти, три от които авторски и три снимки.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на....., от.....часа в аудитория....., в.....СУ „Св. Климент Охридски“ на открито заседание с научно жури в състав:

1. проф. д-р Пламен Митев (председател)
2. доц. дин Иван Първев
3. проф. дин Илия Тодев
4. проф. д-р Румен Генов
5. доц. д-р Тамара Стоилова

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В подкрепа на **актуалността на изследваната тема** могат да се приведат няколко основни довода. На първо място изследванията на разузнаването (Intelligence studies) днес представляват едно сравнително младо направление в историческата наука, радващо на подчертан интерес в световен мащаб, доказателство за което са съществуващите научни центрове и асоциации, посветили дейността си на проучване именно на този аспект от военнополитическата история, който сравнително трудно и със закъснение си пробива път до академичните изследвания. Последното се обяснява главно с факта, че архивните документи на разузнавателните служби нелесно достигат до изследователя, но за щастие в днешно време разсекретените масиви дават възможност на историята на разузнаването да заеме подобаващото ѝ се място в научната книжнина, да разкрие слабо познати пластове от международните отношения и да ни помогне да разширим представите си за противоборството и конфликтите между развитите държави в епохата преди световните войни и тоталния шпионаж. В тази връзка можем да твърдим, че разработки като настоящата притежават необходимата актуалност и потенциален принос в това направление на научните изследвания.

Що се отнася конкретно до разузнаването на Руската империя, то в проучването на неговата история има натрупано голямо изоставане. В СССР достъпът на редови учени до военните архиви далеч не е свободен, а дори и да не е така в условията на държавен идеологически контрол върху науката теми като тук разработваната нямат шанс да намерят място в несекретната книжнина. Попълването на „белите петна“ започва едва през 90-те години на миналия век, като в днешни дни в Русия се наблюдава засилен интерес към историята на националното разузнаване в дореволюционния период. Вече има публикации на руски изследователи, посветени на въпросите

около формирането и структурата на централния разузнавателен апарат, които дават необходимата база за бъдещи разработки. В този смисъл темата на дисертацията се позиционира в едно направление на историческите изследвания актуално за световната, а още повече за руската историография.

В още по-конкретен план Югоизточна Европа представлява зона на траен интерес за Руската империя още от началото на XVIII век и основно бойно поле в Руско-турските войни през деветнадесетото столетие. Една активна, включително и военна, политика, каквато Петербург води на Балканите е невъзможна без информация, за чието добиване и анализ отговаря разузнаването. Балканската политика на Петербург и връзките с местното население са теми нееднократно проучвани в историографията, но по силата на посочените вече фактори изследванията имат сходна насоченост, а комплексът от въпроси свързан с ролята на формиращите се разузнавателни служби в осъществяването на блискоизточната политика на Русия и тяхната активност на полуострова остава далеч встрани от вниманието на изследователите в СССР и извън него.

В наши дни представителите на историческата наука разполагат както с достъпа до архивни документи, така и с творческата свобода, необходими за запълването на съществуващата празнина в изследването на руско-балканските отношения през XIX век, една тема която и днес не е изгубила актуалността си, дори напротив все по-често изплува на повърхността в контекста на съвременната геополитическа обстановка. Проучването на настоящата проблематика може да нанесе нови краски върху познатата ни картина на военнополитическата активност на Русия на Балканите през деветнадесетото столетие и да разкрие много досега слабо познати нейни аспекти. Поради тези обстоятелства настоящата разработка, която непредубедено разглежда активността на руското разузнаване в региона на Балканите от гледна точка на историческата наука, като се опира

на първичния извор материал определено притежава необходимата актуалност.

Актуалността на дисертацията се откроява още по-ярко на фона на досегашната изключително ниска **степен на изследваност на темата**. Както вече беше отбелязано в годините до разпада на СССР разузнаването на Руската империя е тема практически неприсъстваща в научната и популярна литература. Доколкото съществуват разработки, те са дело на професионални военни, носят гриф на секретност и са предназначени единствено за служебна употреба¹. В съвременната руска историография темата за разузнаването вече има забележимо присъствие, но конкретно въпросите около разузнавателната активност на Балканите в тук разглеждания период са само частично и повърхностно засегнати в няколко статии² и по-общи изследвания³.

В българската историография интересът към дадената тема до момента е свързан почти само и единствено със значимата роля на българите в руското разузнаване в навечерието и по време на Руско-турската освободителна война. Тук става въпрос за серия от статии, разглеждащи актуалната преди години тема за руско-българското бойно сътрудничество по време на Освободителната война⁴. Без да се омаловажава трудът на

---

¹ Основен пример тук е: **Звонарёв**, Константин. Агентурная разведка. Т. 1. Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914-1918 гг. Москва, 1929.

² **Грицаенко**, А. Миссия Паренсова на Балканах перед Русско-турецкой войной 1877-1878 гг. – В: Материалы международной конференции молодых историков. Харьков, 1994, с. 105.; **Макаров**, И. Роль военного разведчика П. Паренсова в обеспечении успешных действий русской армии на Дунае в начале Русско-турецкой войны 1877-1878 гг. – В: Личност, общество и власть в истории России. Москва, 1998, с. 65.; **Стародымов**, Николай. Отважный разведчик Николай Артамонов задобго до войны сформировал разведывательную сеть в Турции. – Военно-исторический журнал, 2001, № 10, с. 47.; **Гоков**, Олег. Российская военная разведка в Болгарии в 1856-1878 гг. Достъпно по интернет адрес: http://ricolor.org/history/voen/bitv/xix/25_01_2011_02/ Дата на последно посещение: 03.12.2016 г.

³ Някои аспекти и сюжети от руската разузнавателна активност на Балканите са засегнати в: **Очерки истории российской внешней разведки**. Т. 1. Москва, 1996.; **Алексеев**, Михаил. Военная разведка в Российской империи – от Александра I до Александра II. Москва, 2010.; **Сергеев**, Евгений; **Улуян**, Артём. Не подлежит оглашению: Военные агенты России в Европе и на Балканах. 1900-1914 гг. Москва, 2003.

⁴ Такива са: **Тодоров**, Горан. Ролята на българите в руското разузнаване през Освободителната руско-турска война (1877-1878). – В: Известия на института за история на БАН. София, 1960, с. 3.; **Димитров**, Филип. По въпроса за използване на българи за разузнавателна дейност в навечерието на Руско-турската

българските историци, които не са имали достъп до руски архивни документи, трябва да се признае, че техните публикации бидейки съсредоточени върху ролята на българите в осъществяването на разузнаването изпускат от внимание общата картина. В последното около четвърт столетие българската историография отдава почти нулево внимание на въпросите, свързани с руското разузнаване в България и на Балканите преди 1878 г. Отделни упоменавания или кратки екскурси за помощта на един или друг български революционер или възрожденски деятел, оказвана на руското разузнаване, могат да се намерят в редица изследвания на българското възраждане, биографии на бележити българи, краеведски изследвания и пр., но така формулирана тема досега не е била целенасочено разработвана. Тази констатация важи и по отношение на западноевропейската историография, която в единични публикации засяга бегло отделни аспекти от разглежданата проблематика⁵.

Така се очертават кръг от проблеми и въпроси, които до момента почти отсъстват от историческите изследвания. Дейността на първите руски военни агенти в Константинопол е практически неизвестна, ролята на консулската мрежа на Петербург на Балканите в събирането на сведения е по презумпция голяма, но почти непроучена, много въпросителни съществуват около разузнавателните мисии на офицери от Генералния щаб на Балканите, военно-топографското разузнаване в годините предхождащи Руско-турската война (1877-1878 г.) и пр. Цялостният механизъм на събиране, анализ и използване на информация за този така значим за външната политика и военна стратегия на Петербург регион досега не е бил

война 1877/78 г. – Военноисторически сборник, 1959, № 2, с. 117.; **Дойнов**, Дойно. Разузнаване отвъд Дунав. Български разузнавачи в руската армия. – Отечество, 1977, № 11, с. 28.;

Шанов, Стефан. Българи-разузнавачи на помощ на Западния отряд през Освободителната руско-турска война 1877-1878 г. – Военноисторически сборник, 1976, № 3, с. 24.

⁵ Примерите съвсем не са много: **Persson**, Gudrun. Learning from Foreign Wars. Russian Military Thinking 1859-1873. Solihull, 2010.; **Схиммельпэнник** ван дер Ойе, Давид. Милютин и военная разведка России. – В: Пётр Андреевич Зайончковский. Сборник статей и воспоминаний к столетия историка. Москва, 2008.

обект на проучване. Към така образуваната изследователска ниша е ориентирана настоящата дисертация.

Обект на изследване на дисертационния труд е цялостният разузнавателен механизъм и неговите отделни компоненти на събиране, физическо доставяне, систематизиране и анализ на информация за Балканския полуостров, които Русия използва за обезпечаване със сведения и аналитични материали на своята блискоизточна политика и военна стратегия. **Предмет** на изследването са многообразните проявления и аспекти на разузнавателния процес, неговата еволюция и развитие в посочените хронологични рамки, многопластовите взаимовръзки между информация и политика.

Разглежданата проблематика поставя три основни въпроса, всеки от които включва в себе си група от изследователски проблеми и задачи, чието решаване са явява **цел** на настоящата разработка и определя нейните **изследователски задачи**.

На първо време стои въпросът „Кой и как в Русия осъществява добиването на разузнавателна информация за Югоизточна Европа?“. Тук следва да се разгледат организационните и кадрови аспекти на руското разузнаване на Балканите, като се отговори на редица въпроси свързани със структурата на централните органи за външно разузнаване на Русия, тяхното ръководство, механизмите на работа, координацията помежду им и пр. Основно внимание трябва да бъде отделено на агентурата, с която тези служби разполагат на Балканите, както и на организацията за събиране на сведения на местно ниво. Тъй като хронологичният обхват на темата включва и Руско-турската война (1877-1878 г.), отделно ще бъде разгледана организацията на разузнаването, ръководено от щаба на руската Дунавска армия. В този кръг от проблеми следва да се постави и друг аспект, представляващ интерес за настоящата работа – формите на осъществяване на руското разузнаване.

Вторият логично следващ въпрос е „Какви сведения се съдържат в събираната от Русия разузнавателна информация?“. Донесенията на руските агенти на Балканите, преписките между тях и централното ръководство, аналитичните оценки на офицери от Генералния щаб и др. не само очертават обектите на най-голям разузнавателен интерес, но и отразяват черти от военнополитическата мисъл и стратегия на руския генералитет, задачите и мисията на Русия на Балканите. Тези сведения, разбира се, трябва да се поставят и разглеждат в контекста на руската блискоизточна политика след Кримската война, противоречията между Великите сили в рамките на Източния въпрос, както и динамиката на процесите в Самата Югоизточна Европа, които определят обектите и активността на разузнаването.

На трето, но не по значение място стои въпросът „По какъв начин осведомеността за процесите и явленията на Балканите влияят върху изработването на политическия курс и военна стратегия на Петербург по отношение на Югоизточна Европа в дадения период?“. Достигането до отговор на този въпрос изисква да се навлезе в сложните връзки между информация, политика и военна стратегия. Тава представлява най-сериозно предизвикателство от научна гледна точка, но това е и компонентът, необходим за придаването на завършен вид на настоящата дисертация. Разбира се, всички тези аспекти от историята на руското разузнаване на Балканите са тясно взаимосвързани, поради което в дисертацията се разглеждат като единен комплекс от изследователски въпроси и проблеми.

Хронологическата рамка на изследването обхваща периода от 1856 до 1878 г., или годините от края на Кримската война до завършека на поредната Руско-турска война в началото на 1878 г. Изборът на времеви обхват на дисертацията е продиктуван на първо място от възприетата периодизация както на руската балканска политика, така и на историята на Югоизточна Европа в епохата на Новото време. По-важен аргумент обаче се явява фактът, че тези около две десетилетия се явяват и ясно открояем

период и в дейността на руското разузнаване на Балканите. 60-те и първата половина на 70-те години на XIX век са времето на институционално формиране на разузнавателния апарат на Военното министерство на Русия, разработване на неговите методи на работа и изграждане на задгранични резидентури. В регионален аспект през 1856 г. е основан институтът на руския военен агент в Константинопол, започва и разширяване на консулската мрежа. През посочените години в една или друга степен Петербург се готви за активна, включително и военна, намеса в Източния въпрос, което намира ясно отражение в разузнавателната дейност. Кулминация на този период е войната от 1877-1878 г., която се явява първо сериозно изпитание за проведените в предходните години военни реформи, включително и в областта на разузнаването.

Изследването на може да бъде поставено в ясно ограничени **териториално-географски рамки** но все пак неговият фокус пада върху земите на Централните и още повече на Източните Балкани, тъй като те представляват първостепенен интерес за Русия като главен боен театър при бъдещ военен конфликт с Високата порта, а също така и територия, в чието политическо устройство и администриране Петербург би следвало да бъде пряко въввлечен след вероятното изтласкване на османската власт оттук.

Дисертационният труд използва **изворова база**, главно място в която заемат непубликувани архивни документи, съхранявани в Руския държавен военноисторически архив (Российски государственный военно-исторический архив – РГВИА) в Москва. Към днешна дата РГВИА е най-старото и богато хранилище на военноисторически документи в Русия и незаменим източник на изворов материал за разглежданата тема. Сред използваните тук извори от архивните фондове на РГВИА могат да се открият няколко типа документи.

Най-голяма по обем е служебната документация, съставяна в резултат на дейността на официалната агентура на руското военно

разузнаване на Балканите. Тук първо трябва да посочим донесенията на военните агенти на Русия в Константинопол до военният министър и органите на военното управление в Петербург и преписката между тях и висшестоящото началство. За двете десетилетия след 1856 г., в които руското Военно министерство вече разполага със свои официални представители в османската столица, е съставено едно немалко количество такива донесения, които до момента не са изследвани подробно и задълбочено, но в същото време те представляват извор даващ разнообразна информация. На първо място техният прочит позволява релефно да се открият същността и функциите на службата на руския военен агент в Константинопол в годините след Кримската война, да се придобие представа за дейността на тези резиденти на Босфора, за техните информационни канали, за активността и насочеността на руското разузнаване в Югоизточна Европа въобще. Самите донесения често са изпъстрени от бележки и отметки, оставени лично от императора, което само по себе си представлява свидетелство за значимостта, отдавана на доставяната от тези резиденти информация.

В РГВИА се съхраняват и немалко количество донесения на руските консули на Балканите, озовали се във фондовете на този архив след препращането им от Азиатския департамент на Външното министерство до военното ведомство. Особено голямо е количеството на тези документи за периода от края на 1876 г. и началото на 1877 г., когато Русия провежда активна подготовка за война с Османската империя. Присъствието на тези донесения в архивните колекции на РГВИА само по себе си е свидетелство за ангажираността на консулите в системата на военното разузнаване, а съдържанието на документите дава възможност да се възстанови в по-голяма пълнота схемата на руските информационни мрежи на Балканите.

Пътят на събираната от военните агенти и консулите информация до централните институции в Петербург също представлява интерес за нас, а

да възстановим веригата на предаване на сведения ни позволява един друг вид документи – това е преписката съпътстваща донесенията на задграничните резиденти при тяхното препращане от едно учреждение в друго.

Отделно трябва да посочим архивните дела за командировки на офицери от Генералния щаб на Балканите с разузнавателни цели. Тук се причисляват различни докладни записки, писма, отчети, делова преписка, които заедно дават информация за мотивите за командироването на съответния офицер, целите на неговото пребиваване на Балканите и резултатите от мисията му.

Спектърът от руски архивни документи, привлечени в това изследване, се допълва от съставяните от руски офицери, пребивавали с разузнавателни мисии на Балканите, записки и описания на местности във географско и топографско, политическо, етнографско и пр. отношение. Отделен тип източници, свидетелство за активността на руското военно-топографско разузнаване в Югоизточна Европа, са картографските материали, съставяни по време на разглеждания период за нуждите на Главния щаб на руската армия.

Макар и архивни документи, осветляващи разглежданите в тази разработка сюжети да не се публикувани системно и целенасочено, някои от тях са намерили място на страниците на немалкото документални сборници, посветени на руската балканска политика и връзките на Петербург с балканските народи през 60-те и 70-те години на XIX век. Такива сборници също са привлечени към източниковата база на дисертацията⁶.

---

⁶ Например: **Освобождение Болгарии** от турецкого ига. Документы в 3-х томах. Москва, 1961-1964.; **Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия**. Т1 и Т2 . Москва, 1985-1988.; **Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875-1878 гг.** Москва, 2008.; **Архив на Найден Геров**. Т.1-2. София, 1931-1932.

Що се отнася до дейността на руското разузнаване в навечерието и по време на войната от 1877-1878 г., то тук количеството на публикуваните документи е по-голямо. Откроява се изключително богатия 97-томен сборник с материали за тази война, издаван от военноисторическата комисия към Главния щаб на руската армия в периода 1898 -1911 г.⁷ На страниците на други издания са намерили място преписката на полковник Пьотър Паренсов със заместник началник-щаба на Дунавската армия генерал Казимир Левицкий⁸, както и донесенията на полковник Георгий Бобриков⁹, изпращани от Букурещ до щаба на Дунавската армия в Кишинев в началото на 1877 г. Сред публикуваните първични източници се нареждат и някои издавани по разпореждане на Главния щаб на руската армия брошури, справочници и маршрутни описания, предназначени за ползване от руските войски по време на военните действия на Балканите¹⁰.

Отделно и далеч не маловажно място сред източниковата база на дисертацията заемат изворите от мемоарен тип, които ни позволяват да надникнем отвъд строго професионалния контекст на служебната документация, да погледнем на през очите на самия разузнавач и придобием представа за трудностите, опасностите и предизвикателствата, с които е съпроводена неговата работа¹¹.

Дисертационният труд не претендира да бъде обобщаващо изследване на сложният и многопланов комплекс от въпроси, който попада в неговия фокус. По-скоро той има за цел да разкрие един малко познат

---

⁷ **Сборник материалов по русско-турецкой войне 1877-1878 гг. на Балканском полуострове.** Т. 1-97. Санкт Петербург, 1989-1911.

⁸ **Переписка** П. Д. Паренсова с К. В. Левицким перед началом военных действий в Турции. – Русская старина, 1905, № 124.

⁹ **Особое прибавление** к описанию Русско-турецкой войны 1877-1878 гг. на Балканском полуострове. Выпуск 5, Санкт Петербург, 1904.

¹⁰ **Балканы.** Санкт Петербург, 1877.; **Маршруты по Европейской Турции** и перевалы через Балкан. Санкт Петербург, 1877.

¹¹ Някои от най-ценните такива извори са: **Паренсов**, Петр. Из прошлого. Воспоминания офицера Генерального штаба. Часть 1 На войне. Санкт Петербург, 1901.; **Бобриков**, Георгий. Записки. Часть 1. На войне 1877-78 гг. Санкт Петербург, 1913.; **Фаврикодоров**, Константин. Воспоминания лазутчика русской армии в войну 1877-1878 годов. – Исторический вестник, 1885, № 10-11.

пласт от руската военнополитическа и дипломатическа дейност на Балканите, да разгледа основните му градивни елементи, оставяйки същевременно поле за по-нататъшна историографска разработка на темата и отделни нейни аспекти.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Структурата на дисертацията залага на традиционния хронологичен подход. Обособени са уводна част, две кратки въвеждащи глави, три основни глави, заключение, списък с използваните източници и приложения. Общият обем на ръкописа е 259 машинописни страници.

Уводната част съдържа четири параграфа. Първият от тях е озаглавен „Въведение в проблематиката на изследването“ и има за цел да даде най-обща представа за същността на разузнаването като дейност в разглежданата епоха. Тук се обръща внимание на основната терминология използвана в текста, дава се дефиниция на самото понятие „разузнаване“, като и на термини като явна и тайна агентура, шпионаж, резидент, което е необходимо за задаване на цялостна рамка на работата и определяне на нейните цели.

Вторият параграф разглежда историята на разузнаването като изследователски проблем. Очертава се нелекият път на подобни разработки до страниците на научната литература, както и спецификите и предизвикателствата, стоящи пред автора, избрал да насочи вниманието си към тази проблематика. На този фон се откроява актуалността и потенциалните приноси на дисертацията.

Целите на дисертационния труд са изложени в третия параграф от уводната част, тук се задават хронологическите и географски рамки на изследването.

Четвъртият параграф е посветен на изворовата и историографска база на дисертацията. Първият подпараграф представлява преглед и типологизация на използваните в текста първични исторически извори, а вторият прави обзор и кратка характеристика на историческите изследвания по темата.

Изложението на дисертацията започва с две кратки въвеждащи глави. Първата от тях съдържа два параграфа, първият от които е посветен на формирането на съвременните разузнавателни служби, техният резидентурен апарат и методи на работа в епохата на Новото време. Вторият разглежда организацията и функционирането на системата за Външно разузнаване в Русия в началото на XIX век и в протежение на изследвания период. Тук е мястото, където читателят получава по-детайлна представа за апарата на руското външно разузнаване, неговото институционално формиране, задграничните му структури, теоретичната основа и практическа дейност. Особено внимание се обръща на института на военните агенти като разузнавателно-аналитичен център на руското Военно министерство в чуждите държави.

Втората въвеждаща глава представлява преглед на руското разузнаване в Югоизточна Европа до началото на изследвания период, като стремежа е да се открият неговите основни концепции, достижения и механизми на работа.

Същинската част от ръкописа е структурирана в три, разделени на хронологичен принцип, глави. Първата глава (№ 4 в съдържанието) със заглавие **„Руското разузнаване на Балканите в двете десетилетия след Кримската война“** обхваща най-голям времеви отрязък. Нейна цел е да разгледа разузнавателната активност на Петербург в периода когато се поддържат мирни отношения с Високата порта, но същевременно съществува ясна перспектива за нов въоръжен конфликт между

традиционните противници. Самата глава е разделена на четири тематични параграфа.

Първият от тях очертава характеристиките на руската блискоизточна политика след 1856 г. Този преглед на иначе добре изследвания въпрос дава възможност разглежданата в останалата част от главата проблематика да се постави в контекста на актуалните задачи и цели на Петербург на Балканите в годините след подписването на Парижкия мир.

Вторият параграф е посветен на института на военния агент на Русия в Константинопол, неговото създаване, функции и еволюция. На база главно на донесенията, съставяни от двамата руски офицери, заемали този пост в разглеждания период, се очертава мястото на военния агент сред официалните представители на Русия на Босфора и функциите му като главен резидент на военното разузнаване. Стига се до заключението, че в продължение на двете мирни десетилетия след Кримската война този агент се превръща във важна част от руския дипломатически апарат, „очите и ушите“ на Военното министерство в османската столица, на доставяната от когото информация в Петербург е отдавано голямо внимание.

Третият параграф разглежда един друг тип разузнавателна дейност, осъществявана от Петербург в земите на Югоизточна Европа – разузнавателните мисии на руски офицери. Разглежданите примери дават възможност да се открие мястото на военно-топографското разузнаване като дейност, към която са насочени голяма част от разузнавателните усилия на Главния щаб на руската армия в дадения период. Именно събирането на топографски данни, необходими за картографиране на бъдещия театър на военни действия е главна цел на тези разузнавателни мисии. Експедицията на руски военни топографи по българските земи през 1867 и нейното продължение през 1869 г., разузнавателните пътувания на Василий Скалон, Боголюб Каталинич и Георгий Бобриков са все любопитни и малко известни

прояви на руската военнополитическа ангажираност в Югоизточна Европа, които на страниците на дисертацията получават дължимото внимание.

В годините когато се изгражда централният апарат на военното разузнаване и задграничните структури на Военното министерство добре разработените дипломатически канали са най-надеждния и разработен канал за сдобиване със сведения. Именно върху разузнавателната дейност, осъществявана посредством консулско-дипломатическите представителства на Петербург на Балканите се спира последният параграф от главата.

Втората основна глава от дисертацията **„Руското разузнаване в навечерието на конфликта с Високата порта, 1876-1877 г.“** изследва доста по-кратък, но за сметка на това много по-наситен хронологичен отрязък. Той обхваща периода от есента на 1876 г. до началото на Руско-турската война през 1877 г., период в който Русия, тласкана от развитието на ситуацията на Балканите е принудена да изостави досегашната си политическа линия и да възприеме войната с Османската империя в този исторически момент за необходим изход от създалото се усложнение. Причината да бъде избрана такава периодизация се корени в това, че именно от есента на 1876 г. Русия започва непосредствена подготовка за война с Османската империя, сценарии, който дотогава царското правителство се опитва да избегне. В условията на военна подготовка се променят задачите, активността и организацията на разузнаването, поради което смятаме, че именно месеците от октомври-ноември 1876 г. до началото на войната през април 1877 г. заслужават да бъдат разгледани в отделна глава от дисертацията.

Вътрешната структура на главата съдържа два параграфа. Първият от тях разглежда ролята на консулската мрежа на Русия на Балканите в осъществяването на разузнавателната подготовка за предстоящата война. При усложнената обстановка в резултат на избухналата Източна криза, и

особено след формирането на Дунавската руска армия консулите на Петербург са ангажирани в постоянно следене на османските военни приготовления. Снабдяването на армейския щаб в Кишинев със сведения за неприятеля е главно тяхно задължение в предвоенните месеци и проследяването на тази им дейност ясно показва еволюцията в организацията на разузнаването, продиктувана от появилата се конкретна военна тревога.

В условията на военна подготовка пред щаба на Дунавската армия се появява и необходимостта от тайна агентурна работа на османска територия, което до момента е слабо застъпен елемент от руската разузнавателна активност на Балканите. От декември 1876 г. в оперативен център на разузнаването на Дунавската армия се превръща Букурещ, където под прикритие резидира генералщабният офицер Паренсов. Пред него стои благоприятната възможност, използвайки каналите на българската емиграция да се сдобие с многобройна и надеждна тайна агентура в българските земи. Поради липса на средства, лоша организация и комуникации възможностите са само частично оползотворени, за обезпечаването на армията с разузнавателни сведения работят откъснати един от друг центрове и резиденти, между тях липсва координация, в резултат от което изграждането на гъста агентурна мрежа на османска територия мрежа така и не се осъществява на практика.

Общият извод относно разузнаването на Русия в навечерието на конфликта гласи, че то успява да обезпечи първоначалните успехи на императорската армия, но изостава в полето на тайната агентурна работа, което ще има неприятни последици в хода на самата война.

Третата глава на дисертацията **„Разузнаването на Русия по време на войната с Османската империя, 1877-1878 г.“** е ясно ограничена във времето от началото на Руско-турската освободителна война и края на военните действия на балканския боен театър. Главата се състои от два,

разделени на хронологичен принцип, параграфа, разглеждащи военновременната организация, задачи и дейност на разузнаването преди и след прехвърлянето на главните руски сили на юг от Дунав.

Централно място в първия параграф заема имащата изключително стратегическо значение операция на руската армия по форсиране на Дунав и по-конкретно предшестващата разузнавателна подготовка. Не може да се отрече, че разузнаването се справя блестящо със задачата да събере сведения за количеството противникови войски по десния дунавски бряг, да посочи най-благоприятното място за форсиране на реката и в същото време да въведе противника в заблуждение относно реалните планове на командването.

Вторият параграф е посветен на разузнавателната дейност по време на военните действия в българските земи. Текстът не се задълбочава в проучване на оперативните аспекти от разузнавателната активност, вместо това се стреми да възстанови цялостната картина и да открие ролята на разузнаването по време на основните етапи и сражения в хода на войната. Изводите, до които се достига потвърждават слабата подготовка на Русия за този конфликт, която намира израз в недостатъчните средства за разузнаване и особено в малобройната тайна агентура в тила на врага. Едва след серията неуспехи, убили настъпателния устрем на царската армия, руският щаб осъзнава острия недостиг на средства за разузнаване на противника и в спешен порядък полага усилия за наваксване на пропуските. Едва във финалната настъпателна фаза на войната се наблюдава едно по-ефективно работещо разузнаване, което се възползва в по-пълна степен от възможностите за организиране на широка агентурна дейност в тила на противника.

В заключението на дисертацията в синтезиран вид се представят достигнатите в хода на работата изводи, следва списък с използваните извори и литература и приложения, съдържащи три авторски карти,

показващи разположението и руските консулства на Балканите в дадения период, и илюстрации.

III. ОСНОВНИ ИЗВОДИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

- По време на разглеждания период централния разузнавателен апарат и задграничните агентурни мрежи на Военното министерство на Русия са в процес на институционализиране, разработване и изпитание в реални условия. Външното министерство с неговата резидентура и разработени информационни мрежи е в основата на разузнавателно-аналитичния процес и е пряко ангажирано във всички форми на неговото осъществяване.
- Руското военно разузнаване на Балканите в мирния период се концентрира преди всичко в сферата на военната статистика, география и топография. Агентурната работа и особено тайното агентурно разузнаване не са приоритетно направление в разузнавателната работа, осъществявана от структурите на военното ведомство.
- Налага се изводът за кадровата слабост на руското военно разузнаване на Балканите. На протежение на целия разглеждан период Военното министерство разполага с един официален представител за целия регион на Балканите и Ориента – военният агент в Константинопол.
- Разузнаването се справя като цяло успешно с мирновременните си задачи и успява да осигури достатъчно като обем и точност сведения, обезпечаващи нуждите на балканската политика на Петербург.
- Разузнавателната подготовка за Руско-турската война (1877-1878 г.), която в по-широк смисъл се води още от 60-те години на столетието,

но преминава в непосредствена фаза през есента на 1876 г., позволява постигането на първоначалните безспорни успехи на руската армия.

- Като най-успешна операцията на руското разузнаване в началото на военния конфликт следва да се посочи подготовката за форсиране на река Дунав и въвеждането на противника в заблуда относно реалните планове на командването.
- Русия не успява ефективно да прехвърли разузнаването си на военновременни релси. Отзоваването на руските дипломатически агенти от Османската империя автоматично измества фокуса на разузнаването към тайната агентурна дейност, но широка нелегална резидентурна мрежа в тила на противника не е изградена предварително. Най-важният урок от войната е, че свеждането на мирновременната разузнавателна дейност до набавянето на сведения за военната статистика и изучаването на топографията на потенциалните бойни театри при пренебрегване на работата с тайна агентура води до неприятни последици при евентуален военен конфликт.

Автосправка за приносите на дисертационния труд:

- За пръв път в българската и чуждестранна историография се прави задълбочено изследване върху руското разузнаване на Балканите през XIX век.
- В дисертационния труд са привлечени архивни документи, които до момента не са били въведени в научен оборот.
- В изложението се разглеждат малко познати прояви на руската военнополитическа и дипломатическа дейност в Югоизточна Европа.
- Разгледана е дейността на първите военни агенти на Русия в Константинопол, което до момента е една практически непозната в историографията тема.
- Откروена е ролята на консулско-дипломатическата мрежа на Петербург в системата на събиране на разузнавателна информация.
- Възстановени са механизмите и информационните мрежи на руското разузнаване на Балканите в разглеждания период, проследена е тяхната еволюция в контекста на институционалното изграждане на разузнавателния апарат на Руската империя и променящата се военнополитическа обстановка в региона.

Публикации по темата на дисертацията

- Russian Reconnaissance in the Eve and during the Russo-Turkish war of 1877-1878. - Fulbright International Summer Institute – 2013. Ph.D. Students Forum: Dialogues in the Field of International Relations, Security, Human Rights and EU Studies. Sofia, 2014, pp. 125-156.
- Руското разузнаване в Европейска Турция – форми на осъществяване и цели (1856 - 1877). – В: Сборник докторантски и постдокторантски четения 2013. София, 2014, с. 111-123.
- Руската дипломатическа акция по отмяна на неутрализацията на Черна море (1870 – 1871) и реакцията на Високата порта (по сведения на руското разузнаване). – В: Сборник докторантски и постдокторантски четения 2014 г. София, 2015, с. 120-129.
- Руските военно-топографски мисии в българските земи и картографиране на Европейска Турция от корпуса на руските военни топографи. – Военноисторически сборник, 2015, № 3, с. 39-48.
- Разузнавателна дейност на руската Дунавска армия в навечерието на Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.). – под печат за сборник Кюстендилски четения 2014.
- Русские консульства на Балканах и их роль в осуществлении разведки накануне Русско-турецкой войны 1877-1878 гг. – под печат за списание Славяноведение.